

Прва народна општина на Јадрану

I

Коријени петровачке народне општине

Непосредно последице Октобарске социјалистичке револуције гракнула је штампа Велике Антанте против младе совјетске државе сигнализирајући још неослобођеним земљама од њемачке окупације бољшевичку »опасност«. По примјеру француског дневника »Журнал де деба«, који је нарочито био антисовјетски ангажован, »Уједињење«, орган Црногорског одбора за уједињење са сједиштем у Женеви, донио је чланак »Совјети и Југославија«. У чланку се поред осталог каже: »Југословенско ослобођење и уједињење добило је једног новог противника са стране одакле се најмање могло надати. Револуционарни покрет, који је устаљао све ислојеве нашег народа, и демократски дух, који је дошао до свијести да народ, по цијену макар и најтежих жртава, има да сам определијели своју судбину — наишли су у једном дијелу револуционарне Русије на схватања у којима нема ничега ни слободоумног, ни демократског, па чак ни хуманог. Програм што су га руски совјети израдили као предлог на основу кога би се имало преговарати о миру открио је сву нездравост политике совјетисања и сву нечасност таквог гледања на ствари. Савезничка штампа дала је већ свој суд о монструозним схватањима руских совјета и њихову предлогу односно циљева рата и услова мира«. (»Уједињење« број 17 од 23 новембра 1917).

А совјетски предлог о миру донесен на Другом конгресу Бољшевичке партије 8 новембра 1917 састојао се у сљедећем: »Конгрес је предлагао зараћеним земљама да неодложно склопе примирје бар на три мјесеца ради вођења мировних преговора. Обраћајући се владама и народима свих зараћених земаља, Конгрес се истовремено обраћао »свјесним радницима трију најразвијенијих нација човјечанства и најкрупнијих држава, учесника у садашњем рату: Енглеске, Француске и Њемачке«. Он је позивао те раднике да помогну да се »успјешно приведе крају ствар мира, а тиме и ствар ослобођења радних и експлоатисаних маса становништва од сваког ropства и сваке експлоатације.« (Историја СКП (б), страна 241).

У то вријеме у склопу оружаних снага Велике Антанте на Солунском фронту било је неколико руских дивизија. Учесници на Солунском фронту Раде Вуковић и Лука Маинић,¹⁾ из Петровца на мору, причају о одјеку Октобарске револуције на Солунском фронту: »Нас је из Приморја било на Солунском фронту приличан број. О Октобарској револуцији смо дознали преко листа »Велика Србија«, који је антисовјетски писао. Чујући да Русија позива на мир читави свијет и све зарађене стране, у војсци је настало комешање. Сматрали смо да је царистичка Русија трула и да је све што ради руски народ добро. То су нам причали и неки Руси са којима смо долазили у додир. За Русију су код нас порасле симпатије насупрот антируској пропаганди на фронту. Енглези и Французи су одмах разоружали двије руске дивизије на фронту и интернирали их у концентрационе логоре. Солидаристи су се са Русима ми смо убрзо постали сумњиви. Док су нас официри засипали пропагандом за краља и династију, ми смо се као ратници осјећали слободни и одупирали се таквој пропаганди.«

Побједом великосрпске буржоазије и стварањем Краљевине СХС антибољшевичка пропаганда, помогнута од стране француских и енглеских империјалиста, знатно се појачала. Но, насупрот њој, расло је револуционарно расположење радничке класе Југославије. Одмах након такозваног »уједињења« у Југославији се почео ширити талас побуна. Београд, Загреб, Марибор и друга мјеста била су крвава попришта обрачуна радничке класе са властодршцима. Тако су се 5 децембра 1918 у Загребу побунила два пука, те је дошло до пушкарања и погинуло 13 а рањено 17 побуњеника. Двадесет другог јула 1919 године наоружани радници Вараждина ослободили су из затвора триста ухапшеника бацајући паролу за преузимање власти.

Национално, валутно и станбено питање у новоствореној држави СХС добијало је све оштрију форму. Рјешавање аграрног питања супротно интересима сиромашног сељаштва и беземљаша развијало је све јачу мржњу против нових господара. Југословенска социјалистичка странка (комуниста) у тој ситуацији освајала је симпатије радног народа. Након Вуковарског конгреса 20 до 25 јуна 1920 године (када је Југословенска социјалистичка странка (комуниста) добила назив КПЈ), комунисти су већ били важан фактор у Југославији. Двадесет осмог новембра 1920 године на изборима за Уставотворну скупштину комунисти су измјерили своје снаге и добили 58 посланичких мандата за Скупштину, док су социјалисти добили свега 10 мандата.

Охрабрена великом побједом комуниста на изборима, радничка класа Југославије је ступила у још жешћу борбу против скупоће, беспослице и других порока капиталистичке власти.

¹⁾ Вуковић и Маинић су живи свједоци.

Иако небулозно, зато што није имала искусно и бољшеви-зирано руководство, радничка класа Југославије на многим мјестима је бацала паролу за заузимање власти. Тако још уочи новембарских избора 1920 године студенти комунисти из Црне Горе упутили су летак своје нарави у којем поред осталог кажу и следеће: »Мјесто државе са династијом изјасни се за републику радника и сељака! Мјесто данашњих корумпираних власти, почни заводити своја сељачка и радничка вијећа. Помоћу ових ти ћеш сва питања просвјетно-економског и политичког значаја сам ријешити, и кам себи и сваком појединцу дужност одређивати.« (Докуменат се налази у Институту за проучавање црногорског народа на Цетињу).

Такве директиве дале су повода да комунисти заузму власт у појединим општинама, па и у општини у Петровцу на мору.

Да би зауставила револуционарни покрет радног народа и учврстила своју власт, великосрпска буржоазија је 29 децембра 1920 године донијела злогласну »Обзнану« по којој се наређује:

»1. Да се до рјешења Устава забрани свака комунистичка и друга растројна пропаганда, обустане њихове организације, затворе њихова зборишта, забране њихове новине и сви други списи, који би мутили спокојство и мир Државе, проповиједали, правдали или хвалили диктатуру, револуцију или ма какво насиље. Одмах се имаду узаптити сви позиви на генерални штрајк и до мјесец дана затворити сви који их чине усмено или писмено.

2. Забраниће се све штампане ствари којима се умањује значај ових мјера наређених по одржању слобода, реда и својине. По себи се разумије да остаје нетакнута слобода јавне ријечи и писања, ако се њима не вријеђа Држава и не изазива јавна деморализација.

3. Да се у сваком случају нереди са разорним карактером прво предузимају оштре мјере против вођа и моралних подбача, били они ту, или правилни вјештачки алиби.

4. Заводи се обавеза пријаве оружја. Ко не пријави ватрено оружје и експлозиве, кажњава се до три мјесеца затвором, са радом.

5. За све вријеме рада Уставотворне скупштине забрањене су у Београду сваке манифестације растројног и узбудљивог карактера. Војном суду на суђење предају се сви, који би истављали оружани отпор државним органима сигурности.

6. Да се с нашег земљишта протјерају сви странци који би се смутњама придруживали и јачали их.

7. Да се из државне службе отпусте сви чиновници виши и нижи, који би продужили пропаганду бољшевиизма у нашој земљи, а да се одузме помоћ за школовање свим студентима комунистима.«

»Обзнану« је потписао цјелокупни Министарски савјет са министром претсједником Мил. Р. Веснићем на челу. Духовни отац »Обзнане« је био првак демократске странке Милорад Драшковић.

На те мјере великосрпске буржоазије радничка класа Југославије је одговорила штрајковима и атентатима. Тако је 29 јуна 1921 године кобосликашки радник из Турске Кањиже у Војводини, Спасоје Стејић, бацио бомбу на Александра Карађорђевића. Бомба је ранила десетак из његове пратње, али атентат није успио. На глас о покушају атентата на Александра Карађорђевића, у Петровцу на мору одржан је збор на коме је Павле Срзентић, комуниста, рекао: »Ако је овај промашио, други неће.«²⁾

У то вријеме у Црној Гори комунисти су имали огромну већину. Вођа и оснивач КПЈ у Црној Гори, Јован Томашевић, поред осталих био је изабран за посланика у Уставотворној скупштини. Његов утицај као капитатора и организатора осјећао се у читавој Црној Гори и Приморју. Томашевић је често навраћао и конферисао у Будви и другим приморским мјестима, ширећи идеје марксизма-лењинизма у војсци, међу морнарима и приморским сељацима и радницима.

II

Петровачка општина као одраз револуционарног расположења у Црној Гори

Одмах у почетку Првог свјетског рата двије насилно мобилисане чете Паштровића (Петровац и Свети Стефан) пребјегле су у Црну Гору и прикључиле се црногорској војсци која се касније преко Подгорице повлачила за Скадар. Борци ових јединица дошли су из Албаније прикључили српској војсци и учествовали у борби на Корчи и Солунском фронту. Након пробоја Солунског фронта борци ових чета су учествовали у гоњењу Немаца до Београда, а након капитулације Аустрије су демобилисани. »Кад смо дошли у септембру 1919 године у Петровац, дочекали су нас жандарми и дошло је до крвопролића«, причају учесници Солунског фронта Раде Вуковић и Лука Малић из Петровца. »Ми смо сматрали да смо се борили за слободу, а не за крвопролиће.«

До повратка бораца са фронта у Петровцу је било неколико стараца и жена. Старци су формирали општину чија се власт није осјећала. Водили су »текуће послове«. Кад су се повратили борци са фронта ситуација се измијенила. Измијенила се и општинска управа. У управу дошли повратници с фронта. Саво Вуковић, Иво Суђић, Павле Срзентић и други комунисти одржавали су контакт са Јованом Томашевићем. Томашевић је давао

²⁾ Из претставке Павла Срзентића, која се чува у материјалу о петровачкој општини у Архиви Инот. за проучавање историје црногорског народа на Цетињу.

директиве како треба у датој ситуацији радити. Требало је агитовати у народу и војсци против рата, а исто тако развијати антиратно расположење међу италијанским војницима у Бару. Покушај побуне италијанских војника у Бару био је брзо локализован.

Пред изборе за Уставотворну скупштину Јован Томашевић је одржао збор у Петровцу и Будви.

Расположење народа у општини петровачкој за КПЈ је било велико. На изборима за Уставотворну скупштину од 729 бирача из Петровца и Спича апстинирало је 538 бирача, а гласало је свега 191. Од тог броја за комунистичког кандидата, углавном из Петровца, гласао је 121 бирач, а преосталих 70 за све остале партије (демократе, радикале, тежачку странку, Дринковића, пучку и неопредијељену).³⁾

У Будви је била команда мјеста под коју је спадао и Петровац. Командант мјеста је био мајор Блажо Ђукановић (квислинг из Ослободилачког рата). Поред тога у Будви је било такозвано Политичко изложенство, орган новостворене власти.

Непосредни задаци комуниста у Петровцу су били: дефинитивно узети општину у своје руке, водити живу антиратну пропаганду, тражити стављање под суд шпијуна окупатора и осујетити на територији петровачке општине ма чију другу власт сем народну.

Војне и управне власти новостворене државе нијесу водиле рачуна о шпијунима окупатора, него су их чак и фаворизовале. То је нарочито вријеђало ратнике и породице погинулих. Грађани петровачке општине су одмах након завршетка рата колективно тражили стављање под суд свих шпијуна окупатора. Понеки родољуби се нијесу могли помирити са несигурним чекањем и ишчекивањем да ли ће неко некад судити шпијунима или не, па су сами рјешавали то питање. Тако је Симо Франовић, земљорадник из Паштровића, општина петровачка, убио из пушке у Доброти код Котора свог рођеног оца Луку. На саслушању пред судом у Котору Симо је изјавио да није могао гледати да му некажњено отац шета по Божи када се под окупацијом бавио шпијунажом у корист Аустрије и био виновник за смрт Сава Стјепова Анђуса, Марка Симова Крлоштре, Ника Стјепова Павловића, Лаза Вукова Срзентића и Мила Ристова Митровића, који су стријељани на Игалу код Херцеговог. На глас о смрти аустриског шпијуна Луке Франовића управа општине петровачке, која је већ била под упливом комуниста, сазвала је сједницу. На сједници је донесена одлука да се Симу Франовићу помогне и у име општинског одбора Душан Суђић је написао 22 фебруара 1919 године претставку Окружном суду которском у којој у име општинског одбора одобрява убиство Луке Франовића, истичући на крају:

³⁾ »Ново доба« бр. 274, Сплит, 1 дец. 1920.

»Симо Франовић, син Лукан, убијајући властитог оца, убио је гадну звијер у људском облику и уклонио (са свијета најподлијег зликовца.« (Докуменат се налази у архиви петровачке општине из 1919 године, сада у Институту за проучавање историје црногорског народа).

Након тога сељаци су писали масовне претставке ондашњој власти да се уклоне из њихове средине шпијунци окупатора и њихови помагачи. Пошто власти нијесу таквим претставкама излазиле у сусрет, у Петровцу је одржан народни збор 1 јуна 1919 године, на којем је изабрана истражна комисија за утврђење аустријских шпијуна и конфидената. У комисију су ушли др Стево Цамоња, Марко Греговић, Лука Вукотић, Стево Андоровић, Павле Срзентић, Крсто Голиш и Мило Перацић. Збор је дао комисији потпуно овлашћење «и слободне руке у вођењу цијелог посла.»⁴⁾

Политичко изложенство из Будве није било равнодушно према борбеном ставу Паштровића против шпијуна и конфидената окупатора, па је 21 децембра 1919 године написало општинској управи у Петровцу сљедећу директиву: »Изволите се својски заузети за умирење народа који се увијек показвао осветљив. Нека се и у овој прилици народ витешки отрпи и почека да закон учини своје.« Општинска управа је одговорила кратко истог дана под бр. 753: »Ми мислимо да би најбоље било да се премјесте одмах сви жандари и финанси, иначе не можемо гарантовати за ред и мир.«

Нијесу само грађани општине Петровац осјетили неправду због негођења окупаторових шпијуна, већ и по низу других поступака. Тако 16 јануара 1920 године управа општине је упутила Поглаварству которском једну претставку са списком ратних добровољаца, у којој износи њихово тешко економско стање и моли за помоћ, пошто их општина не може помоћи: »Наша општина, која броји 1.450 душа, дала је српској војсци 70 добровољаца, бораца прве врсте, број који није дала сразмјерно ни једна општина у бившој Аустро-угарској монархији«, каже се у претставци. А затим: »Одвајкада је наша општина на мишану злогласне полиције и војничког бијеса црножуте владавине«.

Но, умјесто помоћи ратној сирочади, инвалидима и њиховим породицама, ондашња великосрпска власт је слала жандарме и финансије као награду за учешће народа у рату против Аустрије.

Војне и цивилне власти су већ опајале да Петровац није уз њих, те су преко команданта мјеста у Будви мајора Блажа Буќановића 23 фебруара 1920 године наредиле да општина петровачка поред осталог најжитније извјести: »Да ли се међу становништвом налази большевичких елемената и лица која су опћила

⁴⁾ Записник са састанка збора налази се у фасцикули о петровачкој општини у Инст. за проучавање ист. црногор. народа на Цетњу.

или ма показала наклоност према бандитима раскраља Николе. Да ли су општинари покушали и хтјели да одузму црквена добра...»

У септембру 1920 године комунисти су дефинитивно узели у своје руке петровачку општину. Осамнаестог септембра 1920 године од Покрајинске владе за Далмацију потврђена је нова општинска управа. За претсједника општине је изабран Саво К. Вуковић. Општински одбор су сачињавали: Марко Греговић, Крсто Медиговић, Нико Греговић, Саво Медин, Стево Андровић, Иво Вуковић, Митар Подорица, Перо Перовић, Раде Шољага, Саво Давидовић, Филип Греговић, Мило Греговић, Нико Медиговић, Крсто Срзентић, Крсто Вуковић, Мило Зеновић, Крсто Тамис, Симо Перазић, Нико Перазић, Илија Павловић, Шпиро Ђедовић, Нико Ђедовић и Митар Радовић.⁵⁾

Сјутрадан по конституисању општинске управе Политичко изложенство из Будве је упутило општини петровачкој акт у којем јој држи лекцију и поред осталог каже: »Овом изложеном упорно долазе гласови да се у општини Петровцу шири бољшевизам и комунизам. Зато ово изложено позива ту управу да извјести да ли уистини има у тим гласовима истине.« Неко од општинске управе потцртао је овај пасус оловком и написао: »Обратите се Wachtmeisterul!« Изложено завршава своју пријетњу провокаторски: »Уопће све што се мисли нека се изводи рећи отворено и јуначки као што се доликује јуначким Паштровићима, јер данас свако неспоразумјевање може бити судбоносно за највеће интересе наше славне отаџбине.«

Петровачка општина је почела да рјешава задатке који су се пред њу постављали. Живи учесници петровачке општине из 1920 и 1921 године причају: »Општина је донијела одлуку да земља припада оном ко је обрађује. Ако би сељак дошао у општину да се жали на газду, речено му је да живи од свог рада, а да газда не даје ништа. Говорено је о диоби црквених добара међу сељацима, али до диобе није дошло. Функције у општини су биле бесплатне, а општина је била на услузи општинарима. Трошкове општине су плаћали чланови управе општине. Укинута је пазарина и друга давања општини.«

Након пораза интервенције у Русији неколико хиљада бјелогардејаца је нашло азил код Александра Карађорђевића. Један добар дио бјелогардејаца је дошао у Боку. У вези са тим Политичко изложено из Будве је 2 децембра 1920 упутило депешу петровачкој општини: »У смислу дописа которског Поглаварства у Котору бр. 10379 од 25 новембра 1920 јавља се да долазе у Боклу Которску више хиљада руских избјеглица. Цијене соба не би смјеле бити скупље од 50 динара мјесечно. За случај ако би

⁵⁾ Акт о потврди општинске управе налази се у фасцикули о петровачкој општини у Инст. за проучавање историје црног. народа на Цетињу.

ови Руси остали дуже времена код нас нека та управа изволи јавити да ли има каквих радња при којим би могле руске избјеглице бити запослене као напримјер предушење поља, пошумљавање итд. Нека управа најхитније извјести колико у њезином подручју има соба са креветима а колико без кревета. Очекује се хитан брзојавни извјештај.» Претсједник петровачке општине Сава Вуковић на полеђини ове депеше написао је сљедећи одговор: «Да се не приме».

Крај прве народне општине у Петровцу обиљежен је убиством Милорада Драшковића 21 јула 1921 године.

Двадесет другог јула 1921 године управа петровачке општине је добила из Будве депешу од Политичког изложенства: »Јуче је погинуо од разбојничке комунистичке руке министар Милорад Драшковић. У овој тужној прилици покажимо видљиво знака жалости за великим патриотом и државником. Бр. 311. Тајно.«, а 30 јула исте године исто Политичко изложенство из Будве упутило је општинској управи Петровац: »Доставља се двадесет комада Обзнана о комунистичкој агитацији међу војском, на знање и проглашење.»

Општинска управа у Петровцу је смијењена и дјелитично похалшена, а у општини је постављен комесар.

Прво је ухапшен потпретсједник општине под изговором да је имао везу са Алијом Алијагићем у убиству Драшковића. Затим је ухапшен члан одбора општине Павле Срзентић под изговором да је имао везу са Спасојем Стејићем, атентатором на Александра Карађорђевића, јер је на збору поводом атентата рекао: »Ако је овај промашио, други неће.« Срзентић је тако бездушно премлаћен у которском затвору да су га на деки пренијели у судски затвор.

Неколико дана касније ухапшени су и претсједник општине Сава К. Вуковић и Стево М. Греговић.

У Петровцу је заведено опсадно стање. На пошту су дошле војне власти. Полициске патроле су крстариле по петровачкој општини и нико са стране на територију општине није могао доћи без специјалног овлашћења.

Тако је завршила рад прва народна општина на Јадрану. Петровачка општина из 1920—21 оставила је тако силну традицију да за двадесет година послје ње ниједан великосрпски режим у Петровцу није имао упоришта. Још отада остало је у традицији да функција претсједника општине буде почасна, а на општинским изборима 1936 године опозиционе снаге Петровца истакле су за кандидата Сава Вуковића, претсједника прве народне петровачке општине, и побиједиле на изборима, тако да је Вуковић све до 1941 године остао на том положају.